

ENVER ESENKOVA, phil. d. rer. pol.

TÜRK DİLİNDE FRANSIZ TESİRİ

AVEC UN RÉSUMÉ
EN FRANÇAIS

İSTANBUL
1 9 5 9

Müellifin dil konusunda
yayınlanacak yeni kitabı:

RUMEN DİLİNDE TÜRK TESİRİ
(Sorbonne'da hazırlanan doktora tezinin özeti)

ENVER ESENKOVA, phil. d. rer. pol.

TÜRK DİLİNDE FRANSIZ TESİRİ

AVEC UN RÉSUMÉ
EN FRANÇAIS

İSTANBUL

1 9 5 9

TÜRK DİLİNDE FRANSIZ TESİRİ *)

Türk dilinde Fransız tesiri oldukça eskidir ve günümüzde de kelime akını halinde bütün hızı ile devam etmektedir.

Fransızca kelimelerin Türkçeye girmesine, önce Türk - Fransız münasebetleri vasıta olmuştur. Çoğu zaman bir ihtiyaca cevap olarak dilimize giren bu kelimeler Türk dilinde mühim bir yer tutar. Türk dili kurallarına göre uğradıkları değişiklikler, aşağıda gösterilmiştir. Ödünç kelime alma meselesi içine giren bu olayın psiko - sosyal sebeplerine neticede temas edilmektedir.

I — TÜRK - FRANSIZ MÜNASEBETLERİ.

İlk Türk - Fransız karşılaşması savaş meydanlarında olmuştur. Haçlı Seferlerini hatırlayalım: Bir yandan Türk zaferleri, fakat öte yandan da Fransızların Yakın Şark'a yerleşmelerine şahit oluyoruz. Neticede Fransız tesiri memleket içine yayılmaya, Fransızca, ikinci bir dil olarak vazife görmeğe başlar.

Türklerle devamlı harb halini François I. değiştirmiş ve yerine ittifak siyasetini kurmuştu. Kuvvet ve savaşların muvaffak olamadığı yerde dostluk ve barış ile Kanunî Sultan Süleyman'ın manevî ve maddî yardımı temin edilmişti. Kanunî, François I. e: «Gönlünüzü hoş tutup azürde hatır olmayasız» diye cesaret verici mektubu ile birlikte İmparatorluğun kapılarını da âlinecablıkla açıyordu. Gerçekten 1535 yılında Kapitülasyonlar imzalanır. Bunun ne

*) Bu inceleme, 22 Nisan 1959 günü İstanbul Fransız Kültür Merkezinde verdiğim konferansın genişletilmiş tercümesidir.

demek olduğu malûm: Fransızlar kendi memleketlerinde olduğu gibi aynı haklardan istifade edeceklerdir. Fazla olarak ta, Fransa ticarî, siyasî ve askerî anlaşmalar şekliyle Yakın Şarkta (Levant'ta) tam mânasile hâkimiyetini tesis eder. Daha sonraları, 1604 de, aynı hükümler Avrupalı bütün yabancılara teşmil olunur; bundan böyle Türkiye ile ticaretlerini ancak Fransız bayrağı ve himayesi altında yapabileceklerdir.

Bu bağların neticesi olarak İslâm-Türk cemiyeti Fransadan gelen herşeyi hoş görmeğe ve iyi niyetle karşılamaya başlar. Pek az savaşların kestiği üç asırlık yanyana yaşama sonunda, frenk adını alan Avrupa asıllı herşey için Türk ruhunda müsait bir zemin hazırlanmıştır. Batıdan gelen herşey Fransadan geçmekte, eşya olsun, fikir olsun, herşey fransızca bir ad almaktadır.

Bu alışkanlık, bugün de yaşadığı için, günümüzde de teknik terimler, nereden gelirse gelsin, hemen hemen her zaman fransızca veya fransızca ahenkli bir ad alır (Mîsâl: Amerikan koleji, koleci değil) ve çok defa fransızca adlarını muhafaza ederler¹⁾.

Türkçedeki fransızca kelimelerin incelenmesi Türk yenileşme denemelerine de göz gezdirmeyi gerektirir. Avrupa müesseselerinin şuurlu bir hayranı olan Selim III. (1789-1807) Fransız İhtilâli ile de yakından ilgilenmişti²⁾. Avrupanın teknik ve askerî üstünlüğüne inanmış ve bu arada Fransadan hususî olarak çağırttığı Fransız mühendislerine, 1790 yılında, Tophanede dökümhaneler inşa ettirmişti. Üç yıl sonra açılan Mühendishane-i Sultânî'de ise, öğretim fransızca yapılıyor, fransızca eserler türkçeye tercüme ettiriliyordu. Selim III. bu yenilik teşebbüslerini hayatı ile ödemişti.

¹⁾ Mümtaz Turhan, Maarifimizin Ana Dâvaları ve Bâzı Hal Çareleri, İstanbul 1954, s. 60.

²⁾ Abdülhak Adnan - Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1943, s. 186.

Halefi İkinci Mahmud da esaslı bir yenileşmenin kaçınılmaz zaruretiyle inanmış, meseleyi yeniden ele almıştı. Askerî okullar açılacak, burada öğretim fransızca olarak yapılacaktı. Tıbbiye Mektebi örnek oldu. Esasen buranın hocalarının çoğu Fransızdı.

Fransız tesiri bu devirden itibaren Türk yaşayışının hemen hemen bütün kısımlarında hissedilmeğe başlar. Münevverler, saray efradı, bâzan bizzat Sultanın kendisi, yabancı Sefaretlere giderdi; burada devrin modasına uyularak seçkinlerin dili, fransızca, konuşulurdu. Diğer taraftan hususî şahıslar ve fransızca konuşan Beyoğlu azınlıkları da karşılıklı gidip - gelmelerle Türk cemiyetine, âdetler üzerine değilse bile, mobilya, giyim, yaşama tarzı gibi dış görünüşlerde tesir yapmaktaydı. Hiç şüphe yok ki, bu temaslar resmî teşebbüslerden daha tesirli olmuştur³⁾.

Müteakip yıllar, yâni Tanzimat yeniliklerini hazırlayan yıllar (1839 - 1876) Fransız tesirini fikirler sahasında olduğu kadar bu fikirleri ifade eden kelimelerin girmesinde de hızlandırır. Batı ile olan münasebet yeni fikirleri taşıyıcı kelimelerin dilimize aktarılmasını gerektirir. Hattâ kelime alınması kâfi gelmeyince, fikirler fransızca kalıp üzerine tercüme edilir. Misâl: Efkârı umumiye (*opinion publique*), buhranı vükelâ (*crise ministérielle*), buhranı malî (*crise financière*), münasebatı beynelmilel (*relations internationales*), temamiyeti mülkiye (*intégrité territoriale*), v.s.

O devirlerde Fransız dilinin türkçeye kuvvetle tesir etmemesi mümkün değildi. 1896 Maarifi Umumiye Nizamnamesi Darülfununda derslerin, «Türkçe takrime muktedir mükemmell muallimler yetiştirilinceye kadar»⁴⁾ fransızca okutulacağını emreder. Hattâ Devlet dairelerinde bile fran-

³⁾ Mümtaz Turhan, Kültür Değişimleri, İstanbul 1951, s. 195.

⁴⁾ Cumhuriyet Gazetesi (6 Mayıs 1959) da zikreden: Nevzad Ayasbeyoğlu.

sızca, bir sadelik ve açıklık örneği olarak gösteriliyordu. Gerçekten Ali Paşa Hariciye Nezaretinde bulunduğu sırada kâtiplerine yazılacak yazıları önce fransızca kaleme aldırdıktan sonra, olduğu gibi türkçeye çevirtirdi⁵⁾. Elbette bu alış veriş neticesinde evvelâ kalem efendileri vasıtasıyla dilimize fransızca kelimeler girecekti.

Diğer taraftan edebiyatçılar da yasak mefhumları gizlemek mecburiyeti karşısında eserlerinde fransızca kelimeler kullanırlar. Mithat Paşanın Tâife sürülmesi ve katledilmesi üzerine (1884), Abdülhak Hâmid yazdığı tiyatro eserine *Liberte*⁶⁾ (fr. *Liberté*: hürriyet demektir) adını verir. Şahısların adları da fransızcadır. *Liberte* (Hürriyet perisini temsil eder), *Nasyon* (millet'dir), *Despot* (bu ad altında «hükümdar». Padişah vardır), *Pres* (basını ifade eder), nihayet *Liberal* (fr. *libéral*, kahramanın ta kendisidir, yâni Mithat Paşa).

1925 de Cumhuriyetin ilânı, dini medeniyet ile alâkayı kesmişti⁷⁾. Bunun bir neticesi olarak 1930 da dilimizden arab-acem unsurunun atılmasına başlanmış, kovulan kelimelerin yerine, bilhassa fransızca asıllı kelimeler alınmıştı.

Nihayet İkinci Dünya Savaşı kısıntıları, ayarlamaları ve türlü türlü teknik adlariyle yeni bir Fransız kelime akını getirdi. Misâl: kupon (fr. *coupon*), karne (fr. *carnet*), pike - bombardıman (fr. *bombardement en piqué*) v.s.

Ve en son olarak da, Türkiyenin NATO, Avrupa Konseyi v.s. gibi Batı teşekküllerine girmesiyle temaslar her sınıf ve seviyede insanlar arasında gelişerek artmış, neti-

⁵⁾ Ağâh Sırrı Levend, Türk Dili gelişme ve sadeleşme safhaları, Ankara 1952, s. 118.

⁶⁾ İsmail Habîb, Tanzimattanberi I - Edebiyat Tarihi, İstanbul 1942, s. 98.

⁷⁾ Ahmet Ağaoğlu'nun bir beyanatından (Zikreden: P. Esenkova, *La Femme Turque, éducation et rôle social*, Tunis 1951, s. 262 (IBLA ayrı bası)).

cede insan hayatının bütün yönlerini ilgilendiren daha da fazla yeni fransızca kelimeler alınmıştır.

Görülüyor ki, fransızca kelime tesiri çeşitli devir ve safhalarda çeşitli şekillerde kendini hissettirmiştir.

II — FRANSIZCA ASILLI KELİMELERİN TÜRK DİLİNDE YERİ.

Bu tetkik bâzı lûgatlerin taranmasına dayanır. Adları, yayın tarihleri ve ihtiva ettikleri fransızca asıllı kelime sayısı gösterilen lûgatler aşağıda sıralanmıştır:

1. Şemsettin Sami Beyin 1885 de yayınlanan Kamusu Fransevîsi, o zamanın türkçesinde kullanılan 165 fransızca asıllı kelime kaydeder.

2. Mehmet Salâhi tarafından yazılan Kamusu Osmanî, on sene sonra 1896 da yayınlanmıştır; 269 fransızca kelimeye yer verir.

3. Türk uyanış devri içinde, 1928 de yayınlanan İmlâ Lûgatinde, fransızca asıllı 1412 kelime vardır.

4. Haydar Tolun'un tertiplediği ve 1939 yılında Bur-sada yayınlanan Yabancı Kelimeler Lûgati, 1968 fransızca asıllı kelime zikreder.

5. Ali Haydar Taner'in Yabancı Kelimeler Lûgati, 1941 de yayınlanmıştır, fransızca asıllı 2411 kelime kaydeder.

6. Vahit Moran'ın 1945 de yayınlanan Türkçe - İngilizce Sözlüğü de, 2482 kelime kaydeder.

7. Nihayet 1955 de TDK nun yayınladığı Sözlük de, hep o kadar kelime kaydeder.

Görülüyor ki, 1885 de dilimizde 165 kelime var iken, geçen 70 yıl içinde, fransızcadan alınan kelimelerin sayısı 2500 kadar yükselmiştir. Hekimlerin, ilim adamlarının, teknisyenlerin, sanatçıların v.s. çeşitli ağızla-

rı, bu rakkama dahil değildir. Bahis konusu kelimeler, orta münevverin kullandığı veya anlayabildiği yekûnu teşkil eder. Bizzat kendi araştırmalarımız, fransızcadan alınan kelime sayısının 3000^s) in çok üstünde olduğunu göstermektedir. Yukarıda adı geçen hususî ağızlar, bu sayının gene dışındadır.

Fransızcadan alınan kelimeler şifahî olduğu kadar, edebiyat yolu, yazı yolu ile de dilimize girmiştir. Hattâ diyebiliriz ki, daha ziyade yazı yolu ile. Fakat bunların konuşulan dile girmemiş olduğunu sanmak hâtâlı olur. Türk dili kûrallarına uygun çeşitli halk ses değişimleri bunun açık ispatıdır (Misâl: korozman (fr. *croisement*), kortazan (fr. *courtisan*), otobos (fr. *autobus*), vapor (vapur) (fr. *bateau à vapeur*), fotor (fr. *feutre*), arazoz (fr. *aroseuse*), velespet (fr. *velocipède*), v.s.. Resmî dile de geçmiş olan bu haller (Misâl: komidin, fr. *commodine*; poloklinik, fr. *polyclinique*; siterizatör, fr. *stérilisateur*; bk. Resmî Gazete No. 10046 - 1958) çoğu zaman tashih edilmeden nakledilmekle ihmâl ve bilgisizliği de ortaya koyar.

Türkçedeki fransızca kelimelerin bir kronolojisini tesbit etmek, oldukça zor bir iştir. Zira bu sahada pek az çalışmaya tesadüf edilir. Bu denemenin hudutları ise tafsilâta girmemize müsaade etmez. Şukadarını söylemek lâzımdır ki, hakikî mânâda fransızca kelime tesiri, yüzyıldan biraz daha fazla bir müddettenberi müşahade olunmaktadır. Bununla beraber hartuç (fr. *cartouche*) gibi bir kelime çok eski bir örnektir, ihtimâl, Selim III. zamanındandır. Bu hükmü, kelimenin Türk dilindeki uzun hayatı boyunca uğradığı ses değişiminin neticesi olarak almış olduğu tamamen türkleşmiş haline göre vermekteyiz.

1862 de kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, o zama-

*) Daha 1940 yılında bu sayı ileri sürülmüştü (bk. Besim Atalay, Bir Doçentin Türkçe okutuşu, İstanbul 1940, s. 56).

na kadar Türkiyede bilinmeyen yeni fransızca terimler getirir⁹⁾: volkan (fr. *volcan*) gibi.

Daha yeni bir misâl: dekadın (fr. *décadent*) sözü, 1898 tarihindedir¹⁰⁾. İlk olarak o zaman bir lisan münakaşası dolayısıyla yenilikçiler (Türkçüler) tarafından arabca-farsca düşkünlerine takılan bir addır. Maamafih bu yıllarda pek çok fransızca kelime kullanılmaktadır ve denilebilir ki, Edebiyat-ı Cedide devri de dahil, türkçenin Fransız tesirine en ziyade maruz kaldığı devirdir.

Çok yeni bir misâl: Büyük Nutukta Atatürk'ün ağzından apotr (fr. *apôtre*) kelimesidir¹¹⁾ ve yine Büyük Nutukta (1927 baskısının 104. sayfasında) rastladığımız, *rupture*. Ancak bu iki kelimenin yayılış sahası çok dardır, fransızcaya âşinalığı olmayanlarca da kavranamaz. Netekim *rupture*, eski harflerle basılı metinde lâtîn harfleri ile fransızca olarak aynen mevcuttur.

Fransızca kelimelerin dağılışına gelince, her şeyden önce içtimâî bir dağılışı gözönünde bulundurmak gerekir. Coğrafi bakımdan Büyük Şehir, İstanbul, merkez ise buna mukabil bütün sınıflar, tahsil derecesine göre maddî ve manevî ihtiyaçlar ölçüsünde fransızca kelimeler kullanmaktadırlar. Meselâ sütyen (fr. *soutien - gorge*) gibi bir kelime, tabii kendine mahsus telâffuzu ile memleketin en uzak kasabalarına kadar girmiştir. Diğer taraftan her gün daha geniş kütlelere insanlararası temaslar açılmakta, radyo, gazeteler, sinema, seri yolculuklar, gittikçe bollaşan yeni kelimelerin girmesini kolaylaştırmaktadır. Nihayet fransızca kelimeler, modenî görünmek endişesiyle de kullanılmaktadır. Meselâ antirparantez (fr. *entre parenthèses*) gibi bir kelime orta halli insanların olduğu kadar, yarı münevverlerin de dilindedir.

⁹⁾ Agâh Sırrı Levend, a. y., s. 124.

¹⁰⁾ Agâh Sırrı Levend, a. y., s. 119.

¹¹⁾ Zikreden: Haydar Tolun, Yabancı Kelimeler Lügati, Bursa 1939.

III — FRANSIZCA ASILLI KELİMELERE DİLBİLGİSİ YÖNÜNDEN BAKIŞ.

Fransızca kelimelerin yazılışı, lâtın harfleri kullanan memleketler insanlarının adları için bile, fonetik (sese göre) yazılan türkçe yazıya uydurulur. Misâl:

Jorj (sağırlaştırmadan) Sant (*Georges Sand* yerine)

Kristof Kolomp¹²⁾

(*Cristophe Colomb* yerine)

A — Fonetik.

Sesliler

Türkçenin seslilerinden umumiyetle az farklı olan Fransız seslileri, türkçeye geçişleri sırasında bazı değişikliklere uğrarlar.

Ön a art a olur. Misâl:

madame > madam

voile > vual

laboratoire > lâboratuvar¹³⁾

Oi bileşik seslisi türkçede uva telâffuz edilir ve yazılır:

loyal > luvayal

étoile > etuval

Fransızcanın açık è ve kapalı é lerine türkçede riayet edilmez, yerlerini normal bir e alır. Misâl:

congrès > kongre

faculté > fakülte¹⁴⁾

Fransızcanın açık veya kapalı o'su, türkçede normal o olur:

¹²⁾ JeanDeny, Principes de Grammaire Turque, Paris 1955, s. 91.

¹³⁾ Ragıp Özdem, Tarihsel bakımdan öztürkçe ve yabancı sözlerin fonetik ayrıçları, 2. fasikül, İstanbul 1938, s. 6-7.

¹⁴⁾ A. y.

<i>bureau</i>	>	büro
<i>bibelot</i>	>	biblo ¹⁵⁾

Uzun seslilere gelince bunlar türkçeye geçerken bu değerini kaybederler. Misâl:

<i>rouge</i>	>	ruj (fr. <i>rouge à lèvres</i> : dudak boyası)
<i>beige</i>	>	bej (bir renktir)
<i>crème</i>	>	krem (bir renktir)
<i>bois de rose</i>	>	buvaderoz
<i>enquête</i>	>	anket
<i>héctare</i>	>	hektar
<i>rôle</i>	>	rol
<i>contrôle</i>	>	kontrol ¹⁶⁾

Türkçe telâffuz bazan büzüşen ö/o alt seslileriyle büzüşen ü/u üst seslileri arasında bocalar. Baştakiler umumiyetle daha eski gibidirler. Ayni olay fransızcadan alınan kelimelerde de meydana gelir, meselâ:

avukat	<	avokat (fr. <i>avocat</i>)
bukal	<	bokal (fr. <i>bocal</i>)
şümendifer	<	şömendifer (fr. <i>chemin de fer</i>). Bu gün şimendifer veya demiryolu da denmektedir ¹⁷⁾ .

Türkçe kelimelere has seslilerarası benzeşme fransızca asıllı kelimelere de tatbik olunur. İşte bir gerilek damaksıl benzeşme misâli:

şimendifer	<	şümendüfer veya şömendöfer ¹⁸⁾
sübye	<	supye ¹⁹⁾ (fr. <i>sous-pied</i>)
kumasyon ²⁰⁾	<	komüsyon veya komisyon (fr. <i>com-mission</i>)

¹⁵⁾ A. y.

¹⁶⁾ A. y., s. 9.

¹⁷⁾ Jean Deny, a. y., s. 53.

¹⁸⁾ A. y., s. 71.

¹⁹⁾ A. y., s. 72.

²⁰⁾ Dr. Haydar Palavan, Türk Dili ve terminolojisi hakkında, İstanbul 1953, s. 35.

Ayırıcı sesliler. Ayırıcı bir seslinin ilâvesi, alışık olmayan ve bilhassa sessiz kümesi usulen kabil olmayan kelime başındaki sessizler kümesini parçalamak gayesini taşır. Böylece baştaki sessizler kümesi, iki sessiz arasına bir sesli getirilerek bölünür. Misâl:

tren yerine tirèn (fr. *train*)
fren » firen (fr. *frein*)

Aynı olay kelimenin bünyesinde de vukubulur. Ender olarak türkçe kelimelerde, fakat daha sık olarak yabancı sözlerde. İşte ayırıcı seslilerle telâffuz olunan birkaç fransızca misâl:

fil(i)m²¹) , fr. *film* yerine (sinema, fotoğraf filmi)
rit(i)m , fr. *rythme* yerine
-iz(i)m , fr. *-isme* yerine (kemaliz(i)m'deki gibi).

Bu ve buna benzer sessizle sona eren kelimeler isim hallerinde sonuna bir sesli gelince son hecesinin seslisini düşürürler. Misâl:

fil(i)m — filmi
-iz(i)m — izmi

Son hecedeki sesliyi düşürmeyenler de pek çoktur. İşte bir misâl:

turn(u)sol , fr. *tournesol* yerine (kimya kâğıdudur).

Maamafih her iki telâffuz da kabul edilmektedir. TDK. tarafından yayınlanan sözlük, 1928 de yayınlanan İmlâ Lûgatinden ve diğer lûgatlerden (bk. yukarıda) daha fazla olarak ayırıcı seslilere yer vermektedir. Asli şekil, yâni fransızcası, ilk seslisi kaldırılarak meydana çıkan bu kelimelerden bâzıları:

bulûz (fr. *blouse*), buroşür (fr. *brochure*), dıragon²²)

²¹) Jean Deny, a. y., s. 107-108.

²²) Argoda da kullanılır (: fakir, züğürt).

(fr. *dragon*), fülüt (fr. *flûte*), girafik (fr. *graphique*), kırış (fr. *crèche*), kırizantem (fr. *chrysantème*), kulüp (fr. *club*), pilân (fr. *plan*), pilâsman (fr. *placement*), pirim (fr. *prime*), purogram veya porogram ve hatta poroğram (fr. *programme*), pisikoloji veya piskoloji²³) (fr. *psychologie*), purotokol (fr. *protocole*), sitajiyer fr. (*stagiaire*), tıransit (fr. *transit*), tiravers (fr. *traverse*), tiribün (fr. *tribune*), tiriko (fr. *tricot*), tiren (fr. *train*), turompet (fr. *trompette*).

Fransızcada *pla-* kümesi ile başlayan bir çok kelime *pilâ-* olarak yazılmakta ve çoğu zaman da öyle söylenmektedir. Güç bir ses yapısı olmakla beraber bu küme sağlamdır, çünkü yumuşak *l* sessizinin hemen önüne art *i* seslisi gelmektedir.

Ayırıcı sesli umumiyetle dudaksıl çekimi kanunlarına göre benzeşir (bir yumuşak *l* nin yanında iken damaksıllaşma veya bir dudaksıl sessizin yanında dudaksıllaşma hallerinden başka). Misâl:

k(u)lüp

t(i)ren

Lüzumlu iken ayırıcı sesliye ihtiyaç göstermeyen veya ayırıcı seslinin atıldığı haller de vardır. Misâl:

bilânço yerine blânço;

isterilize yerine isterlize;

ampirik yerine amprik.

Sessizlerde de değişikliklere rastlamaktayız:

1 — Kelime başında dudaksıl sessizler sağırlaşır (sertleşir). Bu sağırlaşmalara sebep Anadolu ağızında sık raslanılan (panka - banka misâli) aynı olaydır denebilir. Misâl:

²³) Suat Yakup Baydur, Dil ve Kültür, Ankara 1952, s. 21 (Müellif piskoloji telâffuzunu, pis sıfatıyla yaklaştırarak tenkid etmektedir).

ırlanta ²⁴⁾	, fr. <i>brillant</i> 'dan
potin	, fr. <i>bottine</i> 'den
püşküvi(t)	, fr. <i>biscuit</i> 'den
püfe	, fr. <i>buffet</i> 'den

2 — *L* sessizinin telâffuzu oldukça oynaktır. Umumî kaide şudur: art seslilerin yakınında *l* yumuşar, şayet kelime yabancı aslını unutturabilecek kadar sık kullanılıyorsa²⁵⁾. Misâl:

bemol	(fr. <i>bémol</i>)
general	(fr. <i>général</i>)
liberal	(fr. <i>libéral</i>)

İstanbul'da, ilk hecede ve *a* önünde *l* sessizi, Türk dili kaidelerine uygun olarak²⁶⁾, umumiyetle yumuşaktır:

lâboratuvar	(fr. <i>laboratoire</i>)
lâtin	(fr. <i>latin, e</i>)
plâk	(fr. <i>plaque circulaire pour enregistrement phonographique</i>)
plâtin	(fr. <i>platine</i>)

Türkçede ikiz sessiz ile başlayan heceler yoktur (brakmak müstesna). Fransızca asıllı kelimelerde ise mevcuttur. Türkçeye girmiş olan kelimelerin başta ikiz sessizleri şunlardır:

br — briyantin	(fr. <i>brillantine</i>)
dr — drogist	(fr. <i>droguiste</i>)
fr — fren	(fr. <i>frein</i>)
gr — gri	(fr. <i>gris</i>)
gl — gliserin	(fr. <i>glycérine</i>)
kl — klâsik	(fr. <i>classique</i>)
kr — krem	(fr. <i>crème</i>)

²⁴⁾ Jean Deny, a. y., s. 88.

²⁵⁾ A. y., s. 40.

²⁶⁾ A. y., s. 40.

fl — flâma	(fr. <i>flamme</i>)
pl — plân	(fr. <i>plan</i>)
pr — prensip	(fr. <i>principe</i>)
ps — psikoloji	(fr. <i>psychologie</i>)
sp — spor	(fr. <i>sport</i>)
st — stajiyer	(fr. <i>stagiaire</i>)
tr — tren	(fr. <i>train</i>)

3 — S sürtünüğü, kelime başındaki bir kümenin ilk sessizi durumunda iken, hemen hemen bütün hallerde bir yüksek sesli ilâvesini gerektirir. Bu noktada türkçe, fransızcaya benzer²⁷⁾ (orada da umumiyetle *s* nin düşmesinden sonra pek sık olarak bir *e* ilâve edilir). Türkçede bu, arabça X. grup hareket isimlerinin tesirindedir denebilir. Çok kullanılan ve daima *isti-* ile başlayan bu isimlere Türkün kulağı alışktır.

St kümesi için misâller:

istas(i)yon	, fr. <i>station</i>
istatik	, fr. <i>statique</i>
istatistik	, fr. <i>statistique</i>
istearik asit	, fr. <i>acide stéarique</i>
istep	, fr. <i>steppes</i>
isterilize	, fr. <i>stérilisé</i>
istüdyo	, fr. <i>studio</i> . Bu kelime sitüdyo şeklinde de

telâffuz olunur.

²⁷⁾ Eski (arapça) yazıda bir sessiz kümesi ile başlayan bütün kelimeler, yabancı özel isimler de dahil, arapçada kelime başında seslinin mevcudiyetini kaydetmeğe yarayan bir *î* elif alırlardı. Yazıdan başka vazifesi olmayan bu elif, çoğu zaman ve yanlış yere başta bir *i* söylemesine sebep olurdu.

Buna mukabil batı dilleri ise şarka ait bazı özel isimlerin başında mevcut olan yüksek sesliyi ihmâl ederler. Misâl: İstanbul veya İstanbul yerine Stambul; Üsküdar yerine Scutari; İskender Beğ yerine Scander Beg.

Bu olay, maamafih, Türkçede de görülür: st- kümeli kelime önüne sesli ile nihayetlenen bir kelime gelirse; yarı Stambul, bu stasyon (bk. Prof. Bergstrasser, Türk Fonetigi, İstanbul 1936, s. 109).

Sp kümesi için bir kaç misâl:

ispekülâsyon , fr. *spéculation*

ispekülâtör , fr. *spéculeur*

istiritüalizm , fr. *spiritualisme*. Bu kelimenin sipiritüalizm, süprütüalizm ve hattâ türkçe sesliler ahengine uydurulmuş olarak, süpürütüâlizm şeklinde söylenişlerine de rastlamak mümkündür.

ispiritüel , fr. *spirituel*

ispontane , fr. *spontané*

ispontaneman , fr. *spontanément*

Pek çok kullanılmakla beraber spor (fr. *sport*) kelimesi itinalı konuşma ve yazı dilinde, önüne bir sesli almaz fakat sıpor, ıspor, sipor gibi telâffuzları halk arasında pek yaygındır.

Sf kümesi için misâl:

isfenks , fr. *sphynx*

Ni haî sessizler. Türkçede *b, c, d, g* sessizleri ni haî olamaz²⁸). Aşağıdaki yazılışlar bu yüzdendir:

lik , fr. *ligue* (futbolda)

olimpiyat , fr. *olympiade*

isplândit , fr. *splendide* (otel adı)

mikrop , fr. *microbe*

rop , fr. *robe*

Fransızca asıllı kelimelerde hareketli hal, sükûnlu hale uyar:

supap - supap-ı (fr. *soupape*)

Buna rağmen türkçenin kaidelerine uyarak telâffuzda *b > p* hükmünün güdölmek istendiğı görölür:

²⁸) Ragıb Özdem, Tarihsel bakımdan öztürkçe ve yabancı sözlerin fonetik ayrıçları, 1. fasikül, İstanbul 1937, s. 8.

mikrop — mikrob-u
 rop — rob-u
 supap — şupab-ı

Diğer taraftan *d* ile nihayetlenen kelimelerde telâffuz *t* yi emrettiği ve öyle de olduğu halde:

etüt yerine etüd (fr. *étude*)
 stat » stad (fr. *stade*)
 metot » metod (fr. *méthode*) yazılmaktadır.

Aslında sağır olan nihaî sessiz, bir sonek seslisi önünde sağırlığını muhafaza eder. Bununla beraber sonu *k* lı çok kullanılan fransızca kelimeler, türkçe kelimeler gibi muamele görürler ve *k > ğ*²⁹⁾ atlaması sonek seslisi önünde meydana gelir. Misâl:

lâstik , fr. *élastique* (lâstik, lâstik ayakkabı, oto lâstiği)
 in halinde, lâstiğ-in.

fizik , fr. *physique*
 -e halinde, fiziğ-e.

Syans (Siyans) Politik, fr. *Ecole des Sciences Politiques de Paris*

-i halinde Syans Politiğ-i.

Kelime sonunda *g* yerine *ğ* bulundurulabilir. Fakat bu daha ziyade yabancı kelimeler için doğrudur. Nitekim pedagoğ (fr. *pédagogue*), bakteriyoloğ (fr. *bactériologue*), sosyoloğ (fr. *sociologue*) v.s. yazmak artık dilimizde âdet olmuştur.

Türkçede aşağıda gösterilen nihaî sessizler kümeleri fransızca asıllı kelimeler dahil, ancak yabancı kelimelerde mümkündür:

st — turist (fr. *touriste*). Halk telâffuzunda bu kümedeki *t* nin de tamamen hıfzedildiği görülür. Misâl:

²⁹⁾ Jean Deny, a. y., s. 162.

artis - artistler, artist - artistler yerine (fr. *artiste*, s)
endirek - endirekt yerine (fr. *indirect*).

rs — arş! (bu kelime fr. *marche!* dan arta kalan eski bir parçadır).

demarş (fr. *démarche*)

marş (fr. *marche*) otomobilde, askerlikte.

ks — (telâffuzu zordur, bu yüzden ayırıcı seslinin müdahalesi gerekir):

lüks (fakat çoğu zaman lüküs), fr. *luxe*

ekstra (halk arasında ekistra), fr. *extra*

ekistre (bankacılık dilinde), fr. *extraît*.

ns — prens, (fr. *prince*) (halk telâffuzunda pirenş)

rm — ferm(e) jüp , fr. *ferme-jupe*.

rn — modern , fr. *moderne* (halk telâffuzunda moderen)

F dudaksılı, p, v, ve b dudaksıllarını temsil eden yarıdımçı bir ses olarak meydana çıkar. Türkçede ender olan bu olay, frasızcadan alınan kelimelerde daha sıktır:

fotin (halk telâffuzunda), potin yerine.

fatyon (halk telâffuzunda), payton yerine.

K boğazlısı (*gutturale*) bilhassa halk telâffuzunda çınlaktır:

gravat, kravat yerine (fr. *cravate*)

gazino (fr. *casino*).

Sessiz benzeşmesi. İki çınlak arasında bulunan bir sağır (boğuk) sessiz de çınlak olabilir. Bununla beraber $p > b$ değişimi çok enderdir³⁰). Misâl:

sübye , fr. *sous-pied*

J sessizi ancak yabancı kelimelerde görülür. Türkçeye giriş tarihi yakın olan fransızca kelimelerde bu sessiz muhafaza edilir. Daha eski veya daha geniş bir sahası olanlar,

³⁰) Jean Deny, a. y., s. 73.

bu sesi türkçeleştirmişlerdir. Yâni sert *c*, fransızca *j* nin yerini almıştır:

candarma , fr. *gendarme*
cilet , fr. *gillette (lame à raser)*
caket (ceket) , fr. *jaquette*

Bununla beraber jandarma telâffuzu itinalı sayıldığından her gün daha çok yayılmaktadır.

Diğer taraftan *j* sesinin türkçeleşmesi, *j* yerine *ç* nin, hatta *z* nin, geçmesine kadar gidebilir:

garaç³¹⁾, garaj yerine (halk telâffuzunda), fr. *garage*
serç³²⁾, serj (kumaş) yerine, fr. *serge*
şanzıman, şanjıman yerine, fr. *changement de vitesse*.

Fransızcadan alınan kelimelerin genizli seslilerindeki *n* türkçede meydana çıkar:

balkon , fr. *balcon*
apandisit , fr. *appendicite*³³⁾
kordon , fr. *cordon*
restoran , fr. *restaurant*.

R sesi. Türkçenin *r* si bir çeşittir, dil ucundadır. Fransızcadan alınan kelimelerdeki kalın *ğ* ye benzer dil kökü *r* leri umumiyetle dil ucu *r* si olarak telâffuz edilmektedirler³⁴⁾:

fr. *programme* (telâffuzu: pğögğam) program. Fakat izah edilen telâffuz sebebiyle olacak, aydınlar tarafından da *r* lerin önündeki *g* ler yumuşatılır ve öyle yazılır. (Misâl: program , (fr. *programme*). Hattâ daha ileri gidilerek *r* bulunmayan kelimelerde de *g* nin yumuşatıldığı görülür. (Misâl: dogmatik (fr. *dogmatique*) yerine doğmatik).

31) Ragıp Özdem, a. y., 2. fasikül, s. 13.

32) Yorum mecmuası, No. 1, İstanbul 1959, s. 4.

33) Ragıp Özdem, a. y., s. 13.

34) A. y., s. 12.

Andırma sebebiyle meydana gelen bâzı tahrifler.

Bu ameliye bilhassa halk telâffuzunda olur. Yeni kelimeler daha kuvvetli, daha çok kullanılan ve ses yapısı bakımından komşu olan kelimelerin çekimine düşerler: konuşan kimse, kelimeyi hatırlamaya çalışırken hâfızasında her gün kullandığı kelimenin sesli manzarası canlanır. İşte bir kaç örnek:

lândo	(fr. <i>landau</i>) lândo olur (fayton'un tesiriyle)
gardırop	(fr. <i>garderobe</i>) gardolap ³⁵⁾ olur. Çünkü dolap kelimesinin çekimi var.
sütyen	(fr. <i>soutien - gorge</i>) veya sütiyen ve hattâ sütyiyen (halk telâffuzunda) çünkü süt'e karışır.
şanjanlı	(fr. <i>changeant</i>) janjanlı (ve hattâ cancanlı) olur çünkü canfes ile karışır (canfes, ipekli bir kumaştır, şanjanlı ise böyle bir kumaşın sıfatıdır).

Vurgu.

Türkçede vurgu, son hecededir. Fransızca kelimeler bu yüzden zorluk çekmezler. Fakat bir kısmı aslında vurgusu son hecede olduğu halde andırma sebebiyle italyanca asıllı kelimeleri tâkip eder, vurgu bir - önceki heceye düşer. Misâl:

kolônia	(fr. <i>Eau de Cologne</i>)
mânto	(fr. <i>manteau</i>)
pâlto	(fr. <i>paletot</i>)
şampânya	(fr. <i>champagne</i>). Bu kelimenin italyanca asıllı bir aracı kelime vasıtasıyla geldiği tahmin olunur ³⁶⁾ .

³⁵⁾ Hafta mecmuası, No. 52, İstanbul 1958, s. 8.

³⁶⁾ Ragıp Özdem, a. y., s. 48.

Vurguyu deęiřtirme kaidesi sesli ile nihayetlenen kelimeler için de muteberdir. Misâl:

kâr - ne	(fr. <i>carnet</i>)
pâr - ke	(fr. <i>parquet</i>)
dantê - le	(fr. <i>dentelles</i>)
deköl - te	(fr. <i>decolleté</i>)

Bununla beraber şampiyonâ (fr. *championnat*), ekonomâ (fr. *économat*) gibi pek yakında girmiş olan kelimeler, aslı vurgularını son hecede muhafaza ederler.

Sessizle nihayetlenen kelimeler türkçe kelimelerden farklı değildir. Vurgu son hecededir³⁷⁾:

antet	(fr. <i>en tête</i>)
balerin	(fr. <i>ballerine</i>)
direkt	(fr. <i>directe</i>)
enteresan	(fr. <i>intéressant</i>)
fermuvar	(fr. <i>fermoir</i>)
galantor	(fr. <i>galant homme</i>)
koordinasyon	(fr. <i>coordination</i>)
lâk	(fr. <i>laque</i>)
matris	(fr. <i>matrice</i>)
net	(fr. <i>nette</i>)
otobüs	(fr. <i>autobus</i>)
paten	(fr. <i>patin</i>)
rejim	(fr. <i>régime</i>)
sivil	(fr. <i>civile</i>)
vayvıyen	(fr. <i>va-et-vient</i>) elektrikçilikte

B. — Morfoloji.

İki dil arasında münasebet halinde bir dilden öbürüne isimler (cins isimleri ve sıfatlar) fiillerden daha kolay ge-

³⁷⁾ Ahmet Cevat Emre, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1945, s. 99-100.

çer. Türkçeye giren fransızca asıllı kelimeler için de, bu vâ-
rittir: 2600 kadar kelime için (bk. yukarda) ancak 100 ka-
dar fiil vardır. Bunlar münhasıran I. grup (-er ile nihayet-
lenen) fransız fiilleridir. Çekimde geçmişte partisip mua-
melesi görürler, etmek ve olmak fiilleri yardımcılık eder-
ler. İşte birkaç örnek:

abandone	etmek	(fr. <i>abandonner</i>)
angaje	»	(fr. <i>engager</i>)
adapte	»	(fr. <i>adapter</i>)
ankadre	»	(fr. <i>encadrer</i>)
diriye	»	(fr. <i>diriger</i>)
empoze	»	(fr. <i>imposer</i>)
enjekte	»	(fr. <i>injecter</i>)
enterese	»	(fr. <i>intéresser</i>)
formüle	»	(fr. <i>formuler</i>)
koordine	»	(fr. <i>coordonner</i>)
kopya (e)	»	(fr. <i>copier</i>)
kumanda	»	(fr. <i>commander</i>)
lanse	»	(fr. <i>lancer</i>)
modernize	»	(fr. <i>moderniser</i>)
nötralize	»	(fr. <i>neutraliser</i>)
organize	»	(fr. <i>organiser</i>)
parafe ³⁸⁾	»	(fr. <i>parapher</i>)
radyofonize ³⁹⁾	»	(fr. <i>radiophoniser?</i>)
restore	»	(fr. <i>restaurer</i>)
vize	»	(fr. <i>viser</i>)
sabote	»	(fr. <i>saboter</i>)
ambale	olmak	(fr. <i>emballer; être ahuri</i>)
angaje	»	(fr. <i>s'engager</i>)
dejenere	»	(fr. <i>se dégenerer</i>)

³⁸⁾ Atatürk, Nutuk, İstanbul 1927, s. 289.

³⁹⁾ İstanbul Radyosunun 9.3.1958 tarihli Çocuk Saati yayının-
da dinlenilmiştir.

C. — Anlam bilim.

Türk dilindeki fransızca asıllı kelimelerde anlam bakımından bir gelişme düşünülemez, zira bu kelimeler sözlüğümüze henüz tamamen kaynaşamamışlardır. Ses görünüşlerini ve muhtevalarını, yâni mânalarını muhafaza etmektedirler. Yabancılığını kaybetmek üzere Türk kılığına giren kelime, az da olsa, mevcuttur. (Misâl: vapur (fr. *vapeur*). Bâzan da aksine türkçeye uygun düşebilecek kelimelere yabancılık damgasını yapııştırma halleri vardır. (Misâl: otobos, süpap).

Dilimizdeki fransızca asıllı kelimeler ancak bir tek anlamdadır; iki anlamda girmiş kelimeler seyrek. Misâl:

akort (fr. <i>accord</i>)	: 1. müzikte
	2. hukukta
alâminüt (fr. <i>à la minute</i>)	: 1. fotoğrafçılıkta
	2. lokantacılıkta

Zaman zaman fransızca asıllı kelimelerin başka başka mânalarda kullanıldığı da görülür. Fakat bu hal daha ziyade geçmişe aittir. Gerçekten Edebiyatı Cedide devrinde buna şahit olmaktayız⁴⁰⁾. Meselâ *milieu* kelimesi, bâzan «müessir» bâzan da «müessirâtı muhitiye» olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde argo, bir kısım fransızca kelimeleri apayrı mânalarda kullanarak, türkçeleşmiş şekilleriyle karşımıza yepyeni, sevimli yapılar koymaktadır. İşte birkaç misâl⁴¹⁾:

- alebon (tesadüfî bir yapı: fr. *à + le + bon*), mertçe oyun.
 atmasyon (t. atma + fr. *-tion*, t.: syon), yalan (haber).
 atmasyoncu (t. atma + syon + cu), yalancı.
 didon (fr. *dis-donc!*), züppe demektir.

⁴⁰⁾ Agâh Sırrı Levend, a. y., s. 254.

⁴¹⁾ Ferit Devellioğlu, Türk Argosu, Ankara 1955.

kontak (fr. *contact*), kafası iyi işlemiyen, abuk sabuk konuşan.

kontes (fr. *comtesse*), kadın öğretmen.

piston (fr. *piston*), iltimas.

pistonlu (fr. *piston + lu*), arkalı.

torpil (fr. *torpille*), yalan, iltimas demek.

torpil almak: iltimas temin etmek.

torpillenmek (fr. *torpiller?*), sınıfta kalmak.

aval (fr. *avale*, ind. *prés.*), aptal, saf.

balkon (fr. *balcon*), kadın, kız memesi

defans (fr. *défense*), kış.

defransiyel (fr. *différentiel*), kış (otomobilcilikte)

depo (fr. *deppôt*), bilgili hoca.

farmason (fr. *franc-maçon*), lâübalı.

majino hattı (fr. *maginot + hattı*), talebeyi çok korkutan ders.

enjeksiyon natürel (fr. *injection naturelle*), cimâğ.

fos (fr. *faux*, sse), çürük, kof.

fos dalga (fr. + dalga), kalleşlik.

foslamak (fr. *fausser?*), utanmak.

foslatmak (fr. + latmak), utandırmak.

model değiştirmek (fr. *modèle + değiştirmek*), otomobili harab edercesine çarpmak.

mikrop (fr. *microbe*), polis, jandarma; kumar düşkünü

paraşütçü (fr. *parachute + çu*), açığöz.

protez (fr. *prothèse*), takma göğüs.

tampon (fr. *tampon*), kız veya kadın memesi.

turist (fr. *touriste*), gece yatısına gelen misafir.

IV. — NETİCE: YENİ VE ZENGİN İFADE İMKÂN LARI.

Görülüyor ki, Türk - Fransız münasebetleri, Türk diline her gün gittikçe artan fransızca asıllı kelimelerin girmesine sebep olmuştur. Bilhassa ilim, sanat, spor, ticaret, sanayi, teknik v.s. sahalarına yavaş yavaş devamlı bir kelime akını olmuştur. Bu kelimeler bir dilbilgisi tâbiriyle «medeniyet terimleridir». Eşya, oyun, giyim ile ilgili kelimeler de pek çoktur. Umumiyetle soyut terimlerdir, iç âlemi, hisleri belirten kelimeler azdır.

Fransızca asıllı kelimeler ile birlikte gramer usûlleri, yapı unsurları alınmamıştır. Kısaca Türk dilinin bünyesine dokunulmamıştır. Yeni yeni bâzı fransızca sonekler türeme unsuru olarak kullanılmaktadır. (Misâl: yangeldistler⁴²⁾ deki -st (fr. -iste) soneki, veya samimî (ve argo) yapılarında kullanılan -syon (fr. -tion), uydurmasyon'da olduğu gibi).

Cümle kuruluşu sahasında da fransızca usûllere rastlanmamaktadır. Buna mukabil pek çok sayıda deyimler vardır (bk. yukarda). Meselâ: banyo, duş almak gibi (fr. *prendre un bain, prendre une douche*). Bu deyimler kalıp üzerine dökülmüş gibidirler. Gazetecilerin dili ise *idiotisme* denilen örneklerle doludur. İşte birkaç tanesi⁴³⁾:

... sıkı bir ketumiyet muhafaza olunmaktadır (fr. *on garde le silence absolu*).

Yeni bir safhaya girmiş olan müzakereler... (fr. *Les conversations qui sont entrées dans une nouvelle phase...*)

Bu ve buna benzer misâllerde iki millet arasında düşünce benzerliği ve medeniyet beraberliğini meydana koyan bir muvazilik, usûllerde bir müştereklik görmek mümkündür.

⁴²⁾ Suat Yakup Baydur, a. y., s. 6.

⁴³⁾ Ali Ekrem, Lisanımız, İstanbul 1930, s. 20.

Fransızcadan alınan kelimelerin sayısı ilk bakışta endişe verici gibi ise de, başka dillerden kelime alma meselesi zamanımızın psiko-sosyal gelişmelerindendir. «Bir cemiyetin kullandığı dil, yabancı bir medeniyet veya kültürden iktibas edilen unsurları ifade edecek bir durumda değilse, yabancı kelimelerin karşılığı bulunmazsa veya bulunmaya teşebbüs edilmezse, medlûller gibi kelimeler de, aynen veya kısmen değiştirilmek suretiyle kabul ve yerli kültüre mal edilir. (klasör, biberon, sütyen ve ilâh. gibi)⁴⁴). Günümüzde dünyanın her tarafında her millet, medenî olsun, gayri medenî olsun, ödünç yabancı kelimeler almak tadır.

Kendini biraz münzevi hisseden modern insan için, ödünç alınan kelimeler, hem terakkinin, hem de uzak diyarlara rüyanın ufuklarını açar.

Türk dilindeki fransızca asıllı kelimeler de, işte böyle bir ihtiyacı karşılarken, yeni ve zengin ifade imkânları sağlamaktadırlar.

⁴⁴) Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Maarifimizin Ana dâvaları ve Bazı Hal Çareleri, İstanbul 1954, s. 53.

KISALTMALAR VE İŞARETLER :

a. y.	= aynı yer
bk.	= bakınız
fr.	= Fransızca
t.	= Türkçe
TDK.	= Türk Dil Kurumu
s.	= sayfa
-	= kelimenin yazılmayan parçasını gösterir
>	= -ı verir
<	= -den gelir
^	= vurgunun düştüğü yeri gösterir
+	= ve
—	= bir şekilden diğerine geçişi gösterir

L'INFLUENCE FRANÇAISE DANS LA LANGUE TURQUE*)

(Résumé)

L'influence lexicale française remonte assez loin dans l'histoire et continue encore de nos jours avec beaucoup plus d'intensité.

Les relations franco-turques sont à la base de cette influence. Les mots français tiennent une place importante dans la langue turque. L'étude de ces mots révèle un certain nombre de changements linguistiques. L'aspect psycho-social de l'emprunt fait au français est autrement concluant.

I. — Les premiers contacts franco-turcs ont eu lieu sur les champs de bataille (cf. les Croisades). François I. er change l'état de guerre en amitié (1535) et Soliman ouvre magnaniment les portes de l'Empire à l'influence française (cf. les Capitulations). La société turque-musulmane elle-même s'ouvre à l'influence européenne (dite française; frenk). Tout ce qui vient de l'Occident passe par la France, objet ou pensée et reçoit un nom français. Cette tradition persiste toujours.

L'influence française en Turquie va de pair avec les rénovations turques. Sélim III. (1790 - 1807) inaugure des écoles à enseignement français, fait construire des ateliers à des ingénieurs français, réforme l'armée en s'inspirant des modèles français etc. Mais il paye de sa personne ces essais.

Mahmud II. lui succède et reprend les mêmes problèmes. L'influence française commence à se faire sentir dans tous les domaines. Les fréquentations réciproques sont plus influentes.

Les années 1839 - 1876 accélèrent l'influence française aussi bien dans le domaine des idées que dans celui de l'introduction des mots exprimant ces idées. Là où l'adoption des termes ne suffit pas les idées mêmes sont traduites.

Les littérateurs aussi font usage du français dans leurs compositions lorsqu'ils sont contraints à dissimuler les notions interdites.

La proclamation de la République (1923) rompt avec la civilisation musulmane, ce qui amène l'épuration de l'élément arabo-persan. Des mots français sont introduits.

*) Conférence faite au Centre Culturel Français d'Istanbul le 22 Avril 1959.

La deuxième guerre mondiale en entraîne un nouveau flot. Enfin l'accès de la Turquie aux organismes occidentaux tel l'OTAN, le Conseil de l'Europe etc. rapporte d'autres mots français, plus nombreux encore et qui touchent tous les domaines de la vie humaine.

L'influence lexicale française s'exerce donc dans diverses époques et sous diverses formes.

II. — Le dépouillement d'un certain nombre de Dictionnaires de la langue turque publiés entre 1885 et 1955 met en évidence les chiffres suivants: de 165 mots en 1885 on arrive, au bout de 70 ans, à avoir environ 2500 mots, exception faite des parlers spéciaux des médecins, des hommes de science, des techniciens etc. Nous-mêmes nous avons établi plus de 3000 mots excepté les mêmes parlers spéciaux.

L'emprunt fait au français est aussi bien oral que littéraire. On aurait tort de croire que les mots littéraires n'aient pas pénétré dans la langue parlée. Les divers cas de phonétismes populaires en sont la preuve.

Etablir une chronologie des éléments français du turc est une tâche assez difficile; les travaux en font défaut. On peut néanmoins dire que l'influence française lexicale date depuis un peu plus de cent ans.

En ce qui concerne la propagation, il y a lieu d'envisager surtout une répartition sociale. Si géographiquement Istanbul en est le centre toutes les classes se servent des mots français dans la mesure de leurs besoins matériels ou spirituels et selon le degré d'instruction. Par ailleurs, des couches toujours plus larges sont ouvertes aux contacts interhumains, la radio, le cinéma, les transports rapides facilitant l'entrée des termes nouveaux sans cesse abondants.

Les mots français sont usités de préférence par souci de passer pour émancipé.

III. — Considérations linguistiques.

A. Phonétique. Les voyelles françaises en général peu différentes de celles du turc subissent des changements au cours de leur passage dans le turc. Les antérieurs deviennent postérieurs, la quantité ou la valeur ne sont pas observées.

L'assimilation intervocalique propre aux mots turcs est imposée aussi aux mots français.

Les groupes de consonnes insolites notamment au commencement d'un mot sont souvent brisés à l'aide des voyelles disjonctives.

Les consonnes aussi ont un traitement différent. Les consonnes initiales labiales sont assourdis. L'l devient creux dans la prononciation turque. La sifflante s est précédée d'un i prothétique. Les consonnes finales b, c, d, g, impossibles en turc, sont altérées.

Certains groupes de consonnes finales ne sont possibles que dans les emprunts étrangers, y compris français, tel: st, rs, ks, ns, rm, rn.

La labiale f représente les labiales p, v et b.

La gutturale k est sonorisée.

La consonne j est souvent turquisé (prononcez dj dur et même tch ou z) dans les mots d'ancienne date. L'n des nasales réapparaît.

Des altérations d'origine analogique ont lieu.

Quant à l'accent, le turc le place sur la dernière syllabe. Les mots français n'auront pas à en souffrir, sauf un certain nombre qui, par analogie, suit la forme italienne.

B. Morphologie. Il est bien connu qu'en cas de contacts linguistiques les noms passent plus facilement que les verbes d'une langue à l'autre. Ainsi pour un nombre d'environ 2500 mots, il y a à peine une centaine de verbes, exclusivement du I. er groupe français et auxquels les verbes «etmek» et «olmak» servent d'auxiliaires.

C. Sémantique. L'introduction des mots français en turc fut comme une pénétration lente touchant surtout les domaines de la science, des arts, de la mode, des sports, du commerce, de l'industrie des techniques etc. Ces mots sont des «termes de civilisation». Il y a également un certain nombre de mots qui désignent des qualités typiques, des sentiments caractéristiques.

Des procédés grammaticaux, des éléments de formation ne sont pas empruntés sauf de très rares exceptions.

Il n'y a pas non plus des emprunts dans le domaine de la syntaxe. En revanche, on rencontre un assez grand nombre de manières de s'exprimer qui ont l'air calquées les unes sur les autres. Il y a là un parallélisme de procédés qui trahit l'analogie de pensées et la communauté de civilisations entre les deux peuples.

IV. Le nombre des emprunts français paraît inquiétant à première vue mais le problème est général à notre époque. D'aspect psycho-social, les emprunts ouvrent à l'homme moderne, qui se sent quelque peu solitaire, les horizons du progrès et celui du rêve dans les contrées lointaines. En conclusion, les mots d'origine française répondent à un besoin et enrichissent la langue turque par des expressions nouvelles.

TÜRK DİLİNDE FRANSIZ TESİRİ

BİN ELLİ ADET
NUMARALI OLARAK
BASILMIŞTIR

Haziran 1959

№ 948

Imprimé en Turquie

İstanbul Matbaacılık A. Ş.

İyi Kitap: A

Adres: İSTANBUL

Posta Kutusu 1175/Sirkeci

Fiatı: 250 Kuruş